

קריסת בירת הטרור: חטיבת יפתח בקרב בשכם במבצע "חומת מגן"

כיצד פועלת חטיבה במבצע? מאמר של סמח"ט יפתח במהלך "חומת מגן" על לקחים ומשמעויות מעצם ביצוע המשימה והשגת מטרות, על החוויה הבלתי אמצעית של המפקד בקרב, על רלוונטיות מודל "צבא העם" בהקשר המילואים ועל המשמעות התודעתית של המבצע

חפ"ק סמח"ט בליל הכניסה לקבר יוסף במבצע "חומת מגן". הנג"ח (נוהל גיוס חירום) מעמיד במבחן את כל ההכנות והתהליכים שטופחו בחטיבה במהלך השנים שקדמו למבצע. צילום: חיילי החטיבה

אורגניות: פלה"ס (הספקה), פלר"ק (רפואה), ופלק"ד (פלוגה קדמית, האחראית על חימוש ואחזקה). בתקופה שקדמה למבצע ביצעו חלק מיחידות החטיבה תעסוקה בגזרת שכם וגם אימון ייעודי ללחימה בשטח בנוי בצאליים. שנת תשס"ב (2002) הייתה שנת שיא באירועי טרור המתאבדים של האנתפאדה השנייה. בחודש הסמוך לפסח של אותה שנה (אדר-ניסן, מרס 2002) נהרגו בפיגועי התאבדות 131 חיילים ואזרחים. הפיגוע החמור מכולם היה בליל הסדר במלון פארק בנתניה. מחבל מתאבד מטול-כרם שהתחפש לאישה פוצץ עצמו במרכז האולם שבו שהו כמה מאות אנשים וחגגו את ליל הסדר. המטען היה רב-עוצמה, ומהפיצוץ נהרגו 30 איש ונפצעו כ-150. אירוע זה הביא למבצע "חומת מגן",

בפרוץ מבצע "חומת מגן" (פסח תשס"ב) שימשתי כסמח"ט יפתח 576, בפיקודו של אל"ם אורן בן ג'ויה. חטיבת יפתח הייתה חטיבת השריון מאוגדת יהודה 720 שהשתתפה במבצע "חומת מגן" כחטיבה אורגנית, בצק"ח בעדיפות שריון, עם אחריות גזרתית חטיבתית.

חטיבת יפתח הייתה חטיבת שריון מילואים ותיקה (החטיבה פורקה ב-2014), עם טנקי מג"ח 7 משודרגים ואיכות גבוהה של מפקדים וחיילים. הימ"ח (יחידת מחסני החירום) של החטיבה היה ממוקם במחנה ענתות שבבנימין. יחידות החטיבה ביצעו תעסוקות ואימונים בצורה סדירה במהלך השנים. נוסף על שלושת גדודי השריון האורגניים והפלוגות החטיבתיות, הפלס"ר, הפלחה"ן והפלח"ק, היו לחטיבה פלוגות לוגיסטיות

אליים (מילי) אליעזר שנוולר, קצין בשריון, קצין אג"ם, חונך פיקודי ומטכ"לי באיתמ"ר, סמח"ט יפתח במבצע "חומת מגן"

בלתי אמצעית עם העוצמה והייחודיות של מודל המילואים. גיוס המילואים למבצע היה בעיתוי מאתגר. החיילים ידעו שהולכים להילחם בשכם וללא ספק הבינו את משמעות הסיכון שיש במשימה. חיילי המילואים, בעלי משפחות וילדים ברובם, נדרשו לעזוב את משפחותיהם ולהתייצב ללחימה בעיצומו של חול המועד פסח, כשהילדים בחופשה בבית, כששוררת בעורף אווירה של הסתגרות וחשש בשל הפיגועים התכופים, ונוסף לכך גשם שוטף בכל הארץ. אציין שלמרות כל אלה הייתה חדווה מיוחדת במפגש בין האנשים בבוקר יום שישי, כשהחלה החטיבה בקליטת אנשיה וצידום ובארגון יחידות המשינה שלה. הייתה באוויר מן תחושה משפחתית, קרבה ורעות. זוהי חוויה שרק ביחידות מילואים ותיקות אפשר לחוות, ומי שלא היה שם לא יבין.

ברקע הגיוס ריחפו כמה סימני שאלה: מה יהיה היקף ההתגייסות? בשנים אלה היו מי שסברו שהיקף ההתגייסות של המילואים ביום פקודה יקטן בשל "התמורות הערכיות" שחלו בחברה הישראלית, ובמיוחד כשמדובר בלחימה בערי יו"ש, שהיו לגביה חילוקי דעות בחברה הישראלית. וכן עלתה השאלה: מה עלול להיות היקף הנפגעים? היו שטענו אז שלחימה בערי יו"ש ובסמטאות הקסבות תהיה כרוכה בעשרות נפגעים ואולי אף מאות.

שמטרתו להשתלט על הערים ביו"ש, לתפוס את מרכזי השלטון של הרשות הפלסטינית, להשמיד תשתיות טרור, להפעיל לחץ על הרשות ועל העומד בראשה ולהגן על האוכלוסייה הישראלית ולאפשר לה אורח חיים תקין.

כמה חודשים לפני המבצע הכין צה"ל את פקודת "שדה קוצים" למקרה שיידרש להשתלט על ערי יו"ש. במסגרת פקודה זו חטיבת יפתח הייתה אמורה להשתתף בכיבוש טול-כרם. החטיבה נערכה לכך על-ידי הכנת תוכניות וסיורי קו. אולם לאחר שהוחלט לצאת למבצע "חומת מגן", הונחתה החטיבה להשתתף בכיבוש שכם.

למבצע גויסו כחמש אוגדות – כ-20,000 חיילי מילואים – היקף חסר תקדים שלא גויס מאז מבצע "שלום הגליל", 20 שנה לפני כן. במהלך המבצע השתלט צה"ל על כל העיירות והערים ביו"ש, פגע בתשתית הטרור ופירק את גורמי הטרור החמושים של הרשות הפלסטינית ואת חמאס מנשקם. המבצע השיג את מטרתו, החזיר לצה"ל את השליטה הביטחונית בשטח ויצר מפנה אסטרטגי ותודעתי. בעקבותיו הוכרעה האנתפאדה השנייה, והיקף הטרור צומצם. פרט להישגים אלה, למבצע היו הישגים חשובים נוספים שצריך לתת עליהם את הדעת בשל השלכותיהם העתידיות.

במאמר זה על השתתפות החטיבה ב"חומת מגן" אני מבקש להצביע על לקחים ומשמעויות מעצם ביצוע המשימה והשגת מטרת המבצע, על החוויה הבלתי אמצעית שלי כמפקד, על רלוונטיות מודל "צבא העם" של המילואים ועל המשמעות התודעתית של המבצע.

גיוס והתארגנות בעיתוי מאתגר – מודל "צבא העם"

נג"ח (נוהל גיוס חירום) ביחידות המילואים מעוגן בפקודה יחידתית. תהליך הגיוס בחירום, ונוהל הקרב, נועד להכין את היחידה למשימה בזמן הקצר ביותר. בחטיבת מילואים משמעותו ליצור מעבר חד משגרה אזרחית להתנהלות מבצעית מלאה. לצבור את הכוח, להצטייד, להוציא את הרק"ם מהחסנה יבשה, את הזיוד, הנשק והציוד מהמחסנים וחלק מהתחמושת מהבונקר, כל זה במקביל לנוהל קרב מלא לקראת המשימה. זהו תהליך מורכב שיש לנהל בצורה מקצועית מיומנת ומבוקרת, בכמה ערוצים במקביל. הנג"ח מעמיד במבחן את כל ההכנות והתהליכים שטופחו בחטיבה במהלך השנים שקדמו למבצע: את הנחות העבודה, התוכניות, האימונים, משאבי האנוש ורוח היחידה.

עבורי זו הייתה ההתנסות הראשונה בנג"ח כמפקד. עד אז הייתי רק עד לכך, מן הצד, במלחמת לבנון הראשונה. אולם שנים רבות של פיקוד והתנסות מבצעית יצרו את התשתית המקצועית להתמודדות עם המשימה, שהייתה בה התחככות

עבורי זו הייתה ההתנסות הראשונה בנג"ח כמפקד. עד אז הייתי רק עד לכך, מן הצד, במלחמת לבנון הראשונה. אולם שנים רבות של פיקוד והתנסות מבצעית יצרו את התשתית המקצועית להתמודדות עם המשימה, שהייתה בה התחככות בלתי אמצעית עם העוצמה והייחודיות של מודל המילואים.

תהליך הגיוס אותגר גם מכך שבשבת המשק והתעשייה סגורים, והיה פער באספקת המזון ליחידות המתגייסות. נוסף לכך היה חוסר במזון כשר לפסח, והיה חוסר גדול במצות. בשל מזג האוויר הסוער לא התאפשר להכין את הטנקים בשטחי ההיערכות הבוציים או לפרוס בהם את החיילים, כפי שתוכנן, והיה צורך במענה לשהיית החיילים בימ"ח: קורת גג, שירותים ועוד.

כבר בליל שבת התרכזו כמעט כל הלוחמים. ירדתי לשטחי ההתארגנות עם סמח"ט ב' כדי לבחון את הגיוס מקרוב, ואז התברר שההתייצבות הגיעה ליותר מ-100%, נתון מעודד שהשרה ביטחון. עם זאת אחוז ההתייצבות הגבוה יצר חוסר ציוד בסיסי למתגייסים.

הכנת הרק"ם ואימון ייעודי

שלב מקדמי בתהליך הכנת הרק"ם הוא פתיחת החסנה היבשה של הרק"ם החטיבתי בימ"ח של הטנקים, הנגמ"שים והג'יפים (כ-150 כלים). כחלק מלקחי מלחמת יום הכיפורים, הכלים פרוסים על פני שטח גדול בימ"ח ומאוחסנים בצורה אטומה ומפוקחת. הם מטופלים בצורה תקופתית ומוכנים ליציאה מיידית לקרב. השלב הראשון לקראת הכנסתם המהירה

היערכות צה"ל לקראת המבצע. הבנו שהחמושים בשכם מבקשים להפוך אותה לסמל לניצחון ההתנגדות הפלסטינית על צה"ל. צילום: דו"ץ

כלל גזרה הוקצתה חטיבה. הגזרה של החטיבה שלנו הייתה החלק המזרחי של שכם, ובכללו קבר יוסף ומחנות הפליטים בלאטה, עסכר ושכונת מסאכן אל-שעביה. חטיבת גולני בפיקודו של אל"ם משה (צ'יקו) תמיר בגזרת מרכז העיר ואזור הקסבה. וחטיבת הצנחנים הסדירה בפיקודו של אל"ם אביב כוכבי בגזרת החלק המערבי ומחנה הפליטים עין בית אל-מאא'. לחטיבה שלנו הוקצו גם פלוגות סדירות מגולני וצנחנים, כלי צמ"ה, יעל, צלפים וקציני אוכלוסייה.

שכם הייתה שונה משאר הערים ביו"ש. כבר בכניסה לעיר וברחוב הראשי, שקודם לכן היה אוטוסטרדה עם ארבעה מסלולים, נראו מחסומים של סוללות עפר ומטענים. החמושים התבצרו בעיקר בשטח הבנוי הצפוף בחסות הסמטאות, במחנות הפליטים ובקסבות

היערכותם ערב המבצע, כפי שעלה ממראה העיר, מורה ששכם הייתה שונה משאר הערים ביו"ש. כבר בכניסה לעיר וברחוב הראשי, שקודם לכן היה אוטוסטרדה עם ארבעה מסלולים, נראו מחסומים של סוללות עפר ומטענים. החמושים התבצרו בעיקר בשטח הבנוי הצפוף בחסות הסמטאות, במחנות הפליטים ובקסבות. היה ניכר ששכם התכוננה לאפשרות שצה"ל יכבוש אותה, והיא נערכה לכך באמצעות הגנה מרחבית עם מאפיינים של התבצרות והיגיון מבצעי מסדר ואחוד, ולא טרור ספורדי. כמו כן היה ניכר שארגוני הטרור התכוונו להפתיע את כוחות צה"ל על-ידי מטענים נגד אדם ונגד רק"ם, בהשראת חזבאללה בלבנון או בהשראת מטעני הגחון בעזה, תוך כדי צליפה בנשק קל.

הבנו שהחמושים בשכם מבקשים להפוך אותה לסמל לניצחון ההתנגדות הפלסטינית על צה"ל, להצליח להרתיע ולמנוע מצה"ל לפרוץ לתוכה. ואולי רק להשיג תמונות ניצחון של כלי רק"ם צה"ליים מפויחים ברחובות.

ניהול הקרב, ההפתעה ופירוק הרעיון המסדר של ההגנה

ההתנהלות המבצעית של החטיבה הפתיעה את חמושי שכם וגרמה לפירוק הרעיון המסדר של ההגנה שלהם. התוכנית של כיבוש העיר הייתה בנויה על חלוקה לשלש גזרות,

ההשתלטות על העיר הייתה אמורה להתבצע בליל שביעי של פסח, אולם היא נדחתה ב-24 שעות בגלל זמן ההתארגנות שנדרש לחטיבת הצנחנים, שעברה מגזרת ראמאללה. העיכוב היה לטובה ואפשר לנו לשפר את התשתיות של

כוח שריון בשטח בנוי. טכניקת הלחימה של גדודי החטיבה הפתיעה את החמושים ופירקה את היגיון ההיערכות ההגנתית שלהם לקראת הכניסה של צה"ל. צילום: דו"ץ

של צה"ל: המיגון של הטנקים והלחימה בתאים סגורים הגנו על החיילים מפני מטענים שהושלכו מהקומות הגבוהות של הבתים ומפני אש הנק"ל המדויקת שירו החמושים על הטנקים של החטיבה כבר מרגע הכניסה לעיר, בעיקר מהאזור הבנוי של מחנה בלאטה; כוחות ההנדסה ו־9 הובילו את הכוחות ונטרלו את האפקט של המחסומים והמטענים שהיו מוסלקים על הציר ובמעבירי המים; טנקים ירו פגזים על מכולות ועל רכבים ישנים שנחשדו כממולכדים; כוח צה"ל ירה לעבר מקורות ירי שזוהו באמצעות מערכות ראיית הלילה; הכניסה המסיבית של טנקים ורק"ם לרחוב הראשי של העיר ושכונותיה יצרה אפקט של "הלם ומורא". כתוצאה מכך מרבית החמושים ברחו מערבה, אולם שם הם נאלצו להילחם נגד שתי חטיבות החי"ר, גולני והצנחנים, שפעלו שם במקביל.

לאחר לחימה עזה שארכה כמה שעות ופגיעה בחמושים רבים, השתלטה החטיבה על הגזרה המזרחית של שכם, ו"בירת הטרור" קרסה. בכך הושגה הכרעה, וכל זאת ללא נפגעים בנפש, למעט פצוע אחד, איש צוות טנק, מירי דו־צדדי.

קרב ההשתלטות על שכם מול ההיערכות המסיבית היה אחד הקרבות המוצלחים ביותר במבצע. להערכתי הוא לא נחרת בתודעה הציבורית בגלל הקרב הקשה שהתרחש באותם ימים בג'נין. הקרב הביא לידי מבחן את השילוב בין צק"ח בפיקוד מילואים לכוחות חי"ר סדירים. כמו כן נבחנה האפקטיביות של הפעלת צק"ח בעדיפות שריון בשטח בנוי, עם היתרונות שיש

החמ"ל, את ההיערכות של הגדודים וציוותי הכוחות למבצע, ולחדד את הפקודות.

בשלב המקדים גדוד 480 התקדם לקצה הצפוני של שכם, סמוך למחנה עסכר ושכונת מסאכן אל־שעביה, הקים מגן, שאויש על־ידי הפלחה"ן, וחסימה על כביש היציאה משכם לג'נין (כביש 60). כמו כן הגדוד הקים תצפית על ערוץ ואדי בידאן, היוצא צפונית מהעיר, כדי למנוע מחמושים לברוח.

קריסת בירת הטרור - השתלטות וכיבוש

בחצות 3 במאי החלה ההשתלטות על העיר באש באופן סימולטני על־ידי שלוש החטיבות בשלוש הגזרות.

בגזרה הצפונית גדוד 480 ועוד פלוגת גולני שנעו על אכזריות ממוגנות מצפון מזרח מערבה ודרומה עד הקסבה, ובכלל זה מחנות עסכר ושכונת מסאכן אל־שעביה. במקביל גדוד 7001 ועוד פלוגת צנחנים נעו בכביש הראשי מהכניסה הדרומית של העיר צפונה ובמורדות המזרחיים של תל א־ראס, תוך שהם מכתרים את מחנה הפליטים בלאטה.

בתחילת ההתקפה קרסה מערכת החשמל העירונית, ועל העיר נפלה עלטה, שיצרה סוג של הלם. את החושך האירו פיצוצי המטענים שהונחו על הצירים, בתוך משאיות תופת, על עצים, מכולות אשפה, ובמעבירי מים שעל הכביש.

טכניקת הלחימה של גדודי החטיבה הפתיעה את החמושים ופירקה את היגיון ההיערכות ההגנתית שלהם לקראת הכניסה

(מנהלת מרחבית) של חטיבה מרחבית אחרת, שבה מתקיימים במקביל גם מבצעים מטכ"ליים. בשלב מסוים לאחר כיבוש קבר יוסף החלו להיכנס לעיר חסידי ברסלב שביקשו להתפלל בקבר יוסף ללא תיאום, בלי להכיר את השטח ותוך סיכון חייהם. כל אלה חייבו תיאום הדוק בין כל הגורמים ששהו בעיר. אולם החיכוך יצר לא פעם אירועי "כמעט ונפגע", שרק בנס הסתיימו ללא נפגעים.

לצד הפעילות המבצעית נדרשה גם פעילות אחזקה ולוגיסטיקה. צוותי החוליות הטכניות נדרשו לא פעם לטפל בטנקים תקולים בתוך שטחים מאוימים וברחובות העיר. במהלך תקופה זו הצמידות של הפלך"ד והפלה"ס החטיבתיות האורגניות הייתה יתרון ניכר במענה לתקלות בדרג טיפול גבוה ולאספקת ציוד, דלק ומים.

הקרב הביא לידי מבחן את השילוב בין צק"ח בפיקוד מילואים לכוחות חי"ר סדירים. כמו כן נבחנה האפקטיביות של הפעלת צק"ח בעדיפות שריון בשטח בנוי, עם היתרונות שיש לטנק במיגון, בעבירות וכוח האש, ונבחנה אפקטיביות "ההלם והמורא" שיש בכניסה מסיבית של טנקים לרחוב ראשי של עיר

בתום חודש יצאנו משכם ונכנסנו לתהליך החזרת החטיבה לכשירות, שארך כשנה. החטיבה זכתה לשבחים רבים על השתתפותה במבצע, שלא נפלה ברמתה מהיחידות הסדירות שלחמו לצידה כתף אל כתף. זוהי עובדה חשובה, שכן יש המטילים ספק ביכולות המבצעיות של יחידות המילואים, ומפקקים באפשרותן להיערך ללחימה עצימה בזמן קצר ולבצע את המשימות ברמה שאינה נופלת מהיחידות הסדירות. לאחר המבצע המשיכו צה"ל והשב"כ לשהות באזור באופן המאפשר סיכול של פיגועים והתארגנויות טרור. המבצע הביא למפנה במגמת הטרור שהתגברה מאז פרוץ האנתפאדה השנייה. בימים שלפני המבצע התקיים פולמוס בשיח הציבורי אם ניתן להכריע את הטרור בכלים צבאיים. המבצע הוכיח שפעולה צבאית מושכלת ונחושה אכן יכולה להכריע את הטרור.

לטנק במיגון, בעבירות וכוח האש, ונבחנה אפקטיביות "ההלם והמורא" שיש בכניסה מסיבית של טנקים לרחוב ראשי של עיר.

טבע העימות והקרב על התודעה

בשיח שהתפתח עם כמה מפקדים על היקף הגיוס ומשמעותו המכרעת, טענתי שהמבצע הוכרע בליל הגיוס – עוד בטרם נורה הכדור הראשון; לפני המבצע הלוגיסטי המסובך של הסעת החטיבה עם הרק"ם שלה לפאתי שכם, ולפני שהסתיימה הפעולה המבצעית של כיבוש העיר וההתמודדות בשלום עם המטענים והצלפים הרבים שארבו לה. קביעה זו אינה מובנת מאליה לאנשי צבא שאינם יודעים לאפיין את טבע העימות שאנו מצויים בו. בלחימה רגילה מקובל לחשוב שהיקף הגיוס משפיע על הכרעת הקרב רק בצורה עקיפה – כמות הלוחמים משפיעה על העוצמה הצבאית, וזו מגדילה את סיכויי ההכרעה. אולם בסוג העימות שהיינו מצויים בתוכו היקף הגיוס של אנשי המילואים היה גורם מכריע באופן ישיר, משום שהוא מדד תודעתי להלכי הרוח ב"צבא העם", לאמונה בצדקת הדרך, לחוסן של החברה הישראלית ולנכונותה להילחם ולהסתכן כדי לשמור על האינטרסים החיוניים שלה.

האנתפאדה השנייה וסמיכותה לנסיגה מלבנון שיקפו אסטרטגיה פלסטינית שהתבססה על ההערכה ש"המוטיבציה הלאומית" של החברה הישראלית נשחקה, והנכונות להילחם ולסכן את החיים למען מטרות לאומיות אינה כפי שהייתה (נאום "קורי העכביש" של נצראללה). הפלסטינים ראו באנתפאדה השנייה מעין "מלחמת עצמאות". המודל שלהם היה הכרעה תודעית ולא הכרעה צבאית, כמו הנסיגה החד-צדדית של ישראל מלבנון בשל לחץ של טרור מתמשך על-ידי מאות אחדות של לוחמי חזבאללה, ולא כתבוסה צבאית בפני מסה של כוחות צבאיים. גם ההבלגה והאיפוק לנוכח פיגועי ההתאבדות הקשים נתפסו בעיניהם כחולשה. על כן הם קיוו שהסלמת הטרור תשיג את המטרה גם ביו"ש.

היקף ההתגייסות הגדול של המילואים במבצע, עוד לפני הלחימה עצמה, היה הישג גדול בקרב על התודעה, משום שהוא סימן באופן ברור שהחברה הישראלית לא איבדה את נכונותה להילחם כדי להגן על ריבונותה. ההכרעה הצבאית במבצע "חומת מגן" השלימה את התמונה.

שהייה והכרעה

עם עלות השחר החלה החטיבה בהיערכות לשהייה מבצעית בעיר ולסריקה של אמל"ח ומבוקשים. במקביל המשיכו חטיבות החי"ר בגזרותיהן לסרוק מבית לבית בקסבה ובגזרה המערבית. תוך כדי הסריקות המשיכו לפגוע בחמושים ובתשתיות הטרור.

הלחץ המבצעי על החמושים הועיל. לאחר שלושה ימים נכנעו החמושים ומסרו את נשקם. בכך למעשה הושלמה המשימה. במהלך ימים אלה נכנסנו לקבר יוסף לראשונה מאז אירועי ספטמבר 2000. כמו כן סרקנו את המוקטעה של שכם ואספנו ממצאים בעלי ערך מודיעיני וממצאים מפלילים שלימדו על ההיערכות ועל הכוונות של החמושים והרשות.

השהייה של החטיבה בעיר נמשכה כחודש. היה בה מעין שגרת בט"ש עם סיוורים כבדים וממוגנים של טנקים ונגמ"שים ברחובות העיר. זו הייתה מציאות מבצעית מורכבת: חטיבה עם כוחות לא אורגניים המקיימת פעילות מבצעית בגזרה מנמ"רית

